„Vom Löwen zum Adler". Der Übergang Schwedisch Pommerns an Preussen 1815. Sesja z okazji włączenia Pomorza Szwedzkiego w 1815 roku do Pruskiego Pomorza

W 2015 roku odbyło się wiele naukowych spotkań (seminariów, sesji) z okazji 200-lecia zakończenia okresu napoleońskiego, kongresu wiedeńskiego i ustalenia nowego układu sił w Europie w 1815 roku. Wydarzenia te miały również istotny wpływ na Pomorze, wówczas bowiem, po 175 latach, zakończyło się, rozpoczęte w 1630 roku układem sojuszniczym z ostatnim księciem pomorskim Bogusławem XIV, panowanie szwedzkie na Pomorzu. Włączenie tej ostatniej szwedzkiej posiadłości na południowym wybrzeżu Bałtyku do monarchii Hohenzollernów, do pruskiej prowincji Pomorze, uważane było w 1815 roku za zjednoczenie kraju. Oficjalne przekazanie Pomorza Przedniego (Vorpommern) władzom pruskim przez ustępującego gubernatora szwedzkiego miało miejsce w Stralsundzie 23 października 1815 roku.

Z tej okazji na terenie Pomorza Przedniego, będącego częścią kraju związkowego Meklemburgii-Pomorza Przedniego, odbyło się szereg okolicznościowych przedsięwzięć. Jednym z nich była sesja naukowa *„Vom Löwen zum Adler". Der Übergang Schwedisch Pommerns an Preussen 1815* (*„Od Lwa do Orła". Przejęcie Pomorza Szwedzkiego przez Prusy w 1815 roku*). Konferencja odbyła się w Stralsundzie w dniach 23–24 października 2015 roku, a jej organizatorami byli: Komisja Historyczna dla Pomorza (Historische Kommission für Pommern), Pomorskie Towarzystwo Historii, Starożytności i Sztuki (Gesellschaft für Pommersche Geschichte, Altertumskunde und Kunst), a także Archiwum Miejskie w Stralsundzie (Stadtarchiv Stralsund).

W pierwszym dniu odbyło się posiedzenie członków Komisji Historycznej dla Pomorza, a w godzinach wieczornych, w stralsundzkim ratuszu, uroczysty wykład profesora Kjell Åke Modéera z Lundu, *Willkommen und Abschied. Schwedisch-Pommern als Spielball europäischer Polityk*. Autor przedstawił w nim etapy uprzedmiotowienia Księstwa Pomorskiego w okresie wojny 30-letniej (1618–1648), w okresie rywalizacji cesarza, Szwecji, Brandenburgii, rozbioru kraju w latach

1648–1653, a także kolejne stadia rządów królów szwedzkich nad tą zamorską prowincją, w tym utraty jej części w latach 1679 i 1720. Referent omówił także próby reform ustroju społeczno-gospodarczego w latach 1806–1810 i dyplomatycznych zabiegów stron biorących udział w wojnach napoleońskich o przejęcie panowania nad tym krajem przez Danię w 1813 roku, a następnie przez Prusy w 1815 roku.

Zasadnicza część konferencji naukowej odbyła się dnia następnego, 24 października. Miejscem jej obrad był sala w odrestaurowanym pałacu stanów przedniopomorskich (Vorpommersches Landständehaus), będącym obecnie siedzibą miejskiej szkoły muzycznej w Stralsundzie. Obrady otworzył doktor Dirk Schleinert, kierownik Archiwum Miejskiego w Stralsundzie, który po części oficjalnej omówił założenia programowe spotkania, czyli przedstawienie badań nad Pomorzem Przednim, przede wszystkim na temat przejęcia tego obszaru przez Prusy w 1815 roku i ujednolicania tego nabytku z pruskim Pomorzem. Potem przekazał moderację pierwszej części sesji doktorowi Hennigowi Rischerowi. Przedpołudniowe obrady rozpoczął wykład doktora Nilsa Jörna z Archiwum Miejskiego w Wismarze *Reformversuche Am Ende der Schwedenzeit*. Autor przedstawił w nim zagadnienie następujących po sobie, nieudanych działań monarchów ze Sztokholmu zmierzających do zreformowania podstaw finansowych Pomorza Szwedzkiego. Kolejni władcy szwedzcy od Karola XI starali się wprowadzić zmiany w systemie podatkowym tej zamorskiej prowincji, stworzyć m.in. jednolity podatek gruntowy, katastralny. Działania w tym kierunku podjął Gustaw IV Adolf na przełomie XVIII i XIX wieku w obliczu zagrożenia wojnami ze strony zrewolucjonizowanej Francji. Spotkały się one, podobnie jak jego poprzedników, ze sprzeciwem stanów pomorskich, które złożyły nawet skargę do cesarza Franciszka II. Ostatecznie król nie uzyskał zgodny na wprowadzenie zmian. W obliczu załamania się Rzeszy w 1806 roku monarcha wykorzystał sytuację i ogłosił likwidację ustroju stanowego Pomorza Szwedzkiego i wprowadzenie szwedzkiego ustroju państwowego. Uwikłanie się Szwecji w wojnę z Napoleonem i okupacja Pomorza Szwedzkiego przez wojska francuskie uniemożliwiła jednak wprowadzenie głębokich zmian ustrojowych, w tym podatkowych. Kończąc wykład N. Jörn podkreślił, iż skuteczny opór stanów pomorskich przeciwko zmianom podatkowym proponowanym przez króla szwedzkiego zakończył się wraz z objęciem kraju przez monarchę pruskiego i włączeniem, jako Nowe Pomorze Przednie (Neuvorpommern), do prowincji pomorskiej. Władze berlińskie, mimo protestów, wprowadziły pruski system podatkowy w nowym, włączonym do monarchii Hohenzollernów regionie.

Do zmian ustrojowych wprowadzanych na byłym Pomorzu Szwedzkim przez władze pruskie odnosił się bezpośrednio drugi z referentów, doktor Johannes Weise w wykładzie *Die Integration Schwedisch-Pommern in den preussischen Staatsverband*. Na początku swojego wystąpienia przedstawił on ustrój Nowego Pomorza

Przedniego przejętego od Szwecji, który opierał się na prawach ziemskich (Zwierciadło Saskie), miejskich (prawo lubeckie), a także prawie powszechnym (Prawo rzymskie) i innych przepisach prawa z czasów Świętego Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego, np. Karolinie z 1535 roku. Odbiegało to bardzo od prawnych podstaw Pomorza pruskiego i całego państwa Hohenzollernów, których podstawą był pruski landrecht z 1794 roku i inne przepisy wprowadzone przez monarchów brandenbursko-pruskich w XVII i XVIII wieku, a także w okresie reform ustrojowych po 1806 roku. Autor, referując etapy włączania nabytego terytorium do państwa pruskiego stwierdził, iż integracja nie przebiegała jednolicie. Najszybciej wprowadzono ustrój administracyjny, skarbowy, część systemu prawnego, choć ustrój sądowy został dopiero ujednolicony w połowie XIX wieku. Z kolei najdłużej utrzymał się na Nowym Pomorzu Przednim partykularny system stanowy, a także ustrój miast. Ten pierwszy został zniesiony dopiero w 1883 roku, a odrębność ustrojowa miast Nowego Pomorza Przedniego przetrwała w dużej części aż do XX wieku.

Dwa kolejne wystąpienia nawiązywały do odrębności prawnych i ustroju wymiaru sprawiedliwości Nowego Pomorza Przedniego. Pierwsze z nich, autorstwa Anji Erdmann, *Krimminalgerichtsbarkeit in Neuvorpommern ab 1815*, dotyczyło przekształceń prawa i procedur prawa karnego we włączonym do Prus dawnym Pomorzu Szwedzkim. Autorka przedstawiła prace nad reformą prawa i sądownictwa karnego dla tego regionu na tle dyskusji o reformie tychże przepisów dla całej monarchii pruskiej. Częściowym sukcesem władz było wprowadzenie przepisów karnych Landrechtu z 1794 roku i ordynacji kryminalnej z 1805 roku na Nowym Pomorzu Przednim na podstawie zarządzenia z 18 maja 1839 roku. Ostatecznie jednolite dla Prus i nabytego w 1815 roku Nowego Pomorza Przedniego prawo karne i ustrój sądownictwa karnego wprowadzono w latach 1849–1851, kiedy utworzono sądy przysięgłych i jawny, publiczny proces karny, a także ogłoszono nowoczesny kodeks karny.

Z kolei Sascha Ott w wykładzie *Organisation der höchsten Gerichtsbarkeit in Neuvorpommern ab 1815* zaprezentował organizację sądów wyższych na Nowym Pomorzu Przednim po objęciu przez Prusy. Ustrój wymiaru sprawiedliwości, mimo postulatów zmian, został utrzymany. Z czasem, poprzez liczne zarządzenia, a także stosowaną praktykę procesową, działalność sądów zbliżała się do pruskich standardów. W sprawach karnych w miejsce procesu inkwizycyjnego zgodnego z Karoliną z 1535 roku zaczęto stosować pruskie procedury. Widoczne było to w samym orzecznictwie sądów, które znacznie rzadziej wydawały wyroki śmierci, zastępując tę karę mniej drastycznymi orzeczeniami, np. ciężkiego wiezienia. Przemiany te widoczne były na wszystkich szczeblach sądownictwa. Najważniejszą rolę w ich wprowadzaniu odegrał Wyższy Sąd Apelacyjny w Greifswaldzie (Oberappellationsgericht Greifswald), będący najwyższą instancją w sprawach cywilnych

i karnych dla mieszkańców byłego Pomorza Szwedzkiego.

Drugi popołudniowy blok referatów moderowany był przez doktora Haika Thomasa Poradę. Sekcję tę rozpoczęła wykładem *„ich habe die Genugtuung... dass Seine Königliche Majestät ... sich ... unter den treuen und braven Pommern wohl befunden haben..." Friedrich Wilhelm III. und seine neuen Preussen in Neuvorpommern 1820* doktor Gaby Huch. Zaprezentowała w nim stosunek monarchy pruskiego do nowego nabytku terytorialnego, a podstawą źródłową jej wykładu był m.in. dziennik prowadzony przez króla. W 1820 roku Fryderyk Wilhelm III odbył podróż przez Nowe Pomorze Przednie, odwiedził wówczas Wołogoszcz (Wolgast), Greifswald i Stralsund, a także zwiedził Rugię, uważaną już wówczas za malowniczy i bajkowy region. Na wyspie król gościł w Putbus u księcia Malte von Putbus.

Z kolei Anke Wiebensohn wygłosiła wykład *Die Integration Wismars in das Herzogtum Mecklenburg nach 1803*, w którym przedstawiła problem włączenia w 1803 roku, po 150 latach rządów szwedzkich, władztwa i miasta Wismaru do księstwa Meklemburgii. W tym czasie miasto rozwijało się w innej strukturze ustrojowej i ekonomicznej. Monarchowie meklemburscy stanęli przed rozwiązaniem wielu problemów prawnych, skarbowych, społecznych, aby nowy organizm zintegrować z państwem. Procesu tego nie ułatwiały władze miejskie Wismaru, które pod panowaniem szwedzkim uzyskały duże koncesje polityczne i starały się bronić swej pozycji wobec meklemburskich monarchów oraz innej rzeczywistości prawnej, ekonomicznej i społecznej.

W kolejnym wykładzie doktor Dirk Schleinert (*„Damit ein jeder Justice ... dich unverändert zu erfreuen haben". Die Integration Altvorpommern in Preussen 1713–1722*) zaprezentował kwestię objęcia i włączenia do państwa pruskiego południowej i wschodniej części Pomorza Szwedzkiego, czyli obszaru między Odrą i Pianą ze Szczecinem i wyspami Uznam i Wolin w okresie wojny północnej (1700–1720). Król Fryderyk Wilhelm I, przejmując w 1713–1714 roku południową część Pomorza Przedniego wraz ze Szczecinem w sekwestr, nie zamierzał respektować złożonych obietnic dotyczących utrzymania ustroju. Od początku przygotowywał zajęty kraj do włączenia do pruskiej Prowincji Pomorskiej. Intensywne działania integracyjne, pomimo oporu stanów, podjęto po zajęciu przez Danię północnej części Szwedzkiego Pomorza, na północ od Anklam. W następstwie pokoju sztokholmskiego z 1720 roku Szwecja nie odzyskała Szczecina ani ujścia Odry z wyspami Uznam i Wolin, które, włączone do Pomorza Pruskiego, stały się częścią państwa Hohenzollernów. Według Dirka Schleinerta, mimo konsolidacyjnych działań w zakresie prawa, społeczeństwa i gospodarki, odmienność tego terytorium w ramach Prowincji Pomorskiej była widoczna przez cały wiek XVIII.

Odmienną problematykę zaprezentował doktor Ludwig Biewer w referacie *Der Berliner Historiker Friedrich Rühs un die Integration Schwedisch-Pommerns in den*

preussischen Staatsverband. Zajął się on bowiem postacią pomorskiego i pruskiego badacza, historyka Friedricha Rühsa (1781–1820), współtwórcy metodologii historii. Rühs odbył studia w Greifswaldzie (1798–1801) i w Getyndze. Po nich wrócił do Greifswaldu, gdzie od 1802 roku pracował na stanowisku docenta, a następnie profesora historii. W badaniach zajmował się najdawniejszymi dziejami Skandynawii i północnych Niemiec, plemion germańskich, mitologią i literaturą starogermańską. Posiadał zasługi dla rozwoju nauk pomocniczych historii. Jest on autorem m.in. dziejów Finlandii, Szwecji, leksykonu średniowiecza. W 1811 roku został powołany na stanowisko profesora Uniwersytetu w Berlinie. Na niwie politycznej i społecznej profesor F. Rühs ideologicznie bliski był Ernestowi Moritzowi Arndtowi i ruchowi odrodzenia narodowego w Niemczech. Wyrażał poglądy narodowe, pangermańskie, antyfrancuskie, również antysemickie. Z czasem zaczęto go uważać za nacjonalistę niemieckiego. Z tego też powodu jego naukowa twórczość współcześnie nie jest zbyt doceniana.

Doktor Kathleen Jandausch wykładem *Erobern oder Robert werden. Mecklenburgs „Hoffnungen" auf Schwedisch-Pommern 1808–1815* przedstawiła spojrzenie dworów i elit meklemburskich na sytuację Pomorza Przedniego w ostatnich latach panowania szwedzkiego. Autorka, na podstawie źródeł z Landeshauptarchiv w Schwerinie, omówiła działania dyplomacji dworów w Schwerinie i Strelitz dotczące kwestii wejścia wojsk francuskich na Pomorze Szwedzkie w 1807 i 1812 roku, dyskusje dyplomatyczne o wymianie Pomorza Przedniego między Danią i Szwecją w latach 1813–1814, a także przekazanie panowania nad tym terytorium Prusom. Działania dyplomacji meklemburskiej podyktowane były obawami, iż zbyt duże zamieszanie polityczne czy militarne na Pomorzu Przednim może stać się też preludium do zajęcia i włączenia Meklemburgii do jednego z walczących i umawiających się mocarstw.

Dwa ostatnie wykłady konferencji stanowiły porównawcze doświadczenia obejmowania i integracji nowych krajów przez większe państwa. Oba egzempla pochodzą z regionu Bałtyku. Profesor Jens E. Olesen w referacie *Die schwedisch-norwegische Union von 1814* przedstawił zagadnienie przejęcia w następstwie umów szwedzko-duńsko-pruskich przez pierwsze z tych państw Norwegii. Stało się to w wyniku układu w Kilonii w styczniu 1814 roku oraz w Wiedniu 28 maja 1815 roku. Szwecji, podobnie jak w przypadku Pomorza, nie udało się zaprowadzić własnych porządków prawnych i społecznych w Norwegii, gdyż jej ustrój opierał się na konstytucji z 1814 roku, a ze Szwecją łączyła ją unia personalna.

Ostatnim wykładem konferencji było wystąpienie profesora Manfreda Mengera *Die Angliederung Finnlands in Russland von 1809*. Autor zaprezentował moment przejęcia Finlandii przez Rosję w wyniku wojny rosyjsko-szwedzkiej z lat 1808–1809. Rosja, przejmując ten kraj, zgodziła się na autonomię wewnętrzną zgodnie z ustrojem z czasów szwedzkich. Wielkie Księstwo Finlandii jako część cesarstwa

rosyjskiego utrzymało własną administrację, szkolnictwo, kościół luterański, armię, system celny. W końcu XIX wieku władze rosyjskie zaczęły ograniczać samodzielność kraju, ale protesty społeczeństwa i problemy polityczne cara na arenie międzynarodowej przyczyniły się do zaniechania rusyfikacji.

Sesję zakończyła dyskusja prowadzona przez doktora Haika Thomasa Poradę. W jej trakcie nawiązano do wygłoszonych referatów, podkreślając, iż stanowią one cenny wkład w naukowe poznanie dziejów Pomorza Przedniego. Zwrócono także uwagę na podobieństwa działań władz szwedzkich wobec posiadanych terytoriów, jak i wskazano, że objęcie Pomorza Przedniego przez Prusy i włączenie go do prowincji pomorskiej było ostatnim akordem trwającego od 1653 roku podziału tego kraju. Jednak narosłe przez ponad 150 lat różnice ustrojowe, społeczne i gospodarcze Pomorza Przedniego, zwłaszcza jego północnych obszarów (Nowego Pomorza Przedniego), choć w dużej części zniesione w XIX wieku, widoczne są jeszcze w niektórych elementach społecznych i gospodarczych po dziś dzień.

PAWEŁ GUT